

Mirjana Repanić-Braun

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

30. 8. 2011.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Ključne riječi: zidno slikarstvo, druga polovica 18. st., dvorac Brezovica, prosvjetiteljstvo, grofovi Drašković, Sedmogodišnji rat
Keywords: wall painting, second half of the 18th century, Brezovica Castle, Enlightenment, Counts Drašković, Seven Years' War

Uključenje hrvatskoga plemstva u kozmopolitsko europsko društvo kasnog 18. stoljeća djelomično su omogućila njihova vojna postignuća u austrijskoj vojsci, a u stanovitoj mjeri i aktivno sudjelovanje pojedinaca u slobodnozidarskoj sceni toga vremena. Grof Ivan Drašković, nekadašnji vlasnik dvorca Brezovica i naručitelj zidnih slika s prikazom bitaka Sedmogodišnjeg rata, bio je aktivan na oba područja, pa se u tome kontekstu i razmatraju ti jedinstveni primjeri profanog slikarstva datirani u 1776. godinu te se, iako ne znatno, predlaže raniji datum njihova nastanka, godina 1775. kao terminus ante quem.

Prva ozbiljnija istraživanja zidnih slika u Brezovici vodila je Ana Deanović 1963. godine izradivši elaborat o Programu konzervatorskih radova kojim je bila obuhvaćena analiza stanja, značenje spomenika, program zahvata i nacrt radova.¹ Osim detaljnog opisa prostorije i slika, Ana Deanović u neobjavljenom elaboratu donosi i svoja zapažanja analize slikarske tehnike, podloge i pigmenata: »Po svojoj tehnici slike nisu freske u užem značenju te riječi. To su tipične kasnobarokne *secco* slike izvedene na suhim stijinama dvorane vrlo slabim materijalom potočnoga pijeska, slabo vezanog vapnom. Prije slikanja stijena je bila krečena tankim vapnenim naličom. Na tu suhu podlogu nanese su boje vezane lakim organskim vezivom, po svojoj prilici kazeinom ili mlijekom, a preko njih su položene druge boje i lumeggiature. Skala boja je tipična kasnobarokna: osim vrlo skupocjenog ultramarina (njime su slikana odijela nekih otmjenih ličnosti koje sudjeluju u bitci) velike površine prekrivaju okeri, zelene zemlje, bakrene zelene, engleska crvena, napuljska žuta, crna boja organskog podrijetla. Osnovno obilježje daju topla zemljano-žuta prostranstva po kojima se kreću bijele, sive i crne mrlje s zemljano-crvenim akcentima. Modra boja, nažalost, iako vrlo lijepa i vješto razmještena, zbog slabe tehničke obrade zadržala se svega na nekoliko mjesta, lišivši svojim izostankom pojedine kompozicije njihove prvotne harmonije...«

Brezovičke zidne slike prva je objavila i s povijesno-

Prilog istraživanju zidnih slika u dvorcu Brezovica

umjetničkog aspekta opširnije spomenula Anđela Horvat u pregledu profanog slikarstva njezine pionirske sinteze baroka u kontinentalnoj Hrvatskoj, datiravši ih, bez navođenja izvora, u 1776. godinu.²

O freskama u Brezovici pisao je i Vladimir Marković 1987. godine i ponudio svoju interpretaciju kartografski preciznih prikaza,³ a spomenula ih je i Olga Maruševski 1993. godine u svojem nadahnutom tekstu o hrvatskom društvu 17. i 18. stoljeća, napisanom za katalog izložbe *Od svagdana do blagdana*.⁴ Dugo se nakon tih priloga napisanome ništa nije moglo dodati ni oduzeti, jer, unatoč periodičnom buđenju interesa akademske javnosti za taj objekt, njegovo očuvanje i obnovu, sve do novijih dana nije bio predmetom sustavnih istraživanja. Danas, potaknuti nemilim slučajem devastacije svečane dvorane 2009. godine, studenti i profesori sedam fakulteta pokrenuli su višegodišnji interdisciplinarni projekt istraživanja i obnove kompleksa dvorca Brezovica.⁵

Svečana glavna dvorana dvorca Brezovica nalazi se u središnjem rizalitu njegova sjevernog trakta/krila. Na njezinu južnom i sjevernom zidu je po šest prozora raspoređenih u tri prozorske osi, a istočni i zapadni zid otvaraju dva para dvokrilnih vrata, lijevo i desno od središnje osi zida, u kojoj se na istočnome zidu nalazi polukružna niša s ugrađenom kalijevom peći, a na zapadnoj pravokutna niša dimenzije zazidanih dvokrilnih vrata. Svi zidovi oslikani



1. Dvorac Brezovica, nekadašnja ceremonijalna dvorana (snimio M. Braun) / Brezovica Castle, former ceremonial hall (photo M. Braun)

su prizorima iz Sedmogodišnjeg rata (1756.–1763.), po dva na svakom zidu, različitih formata, ovisno o smještaju na zidnoj plohi, uokvirena elementima arhitekture i ornamentima rokaja, tako da se, osobito na istočnom i zapadnom zidu, dobiva dojam kako se sve bitke sagledavaju ležerno iz udobnosti vlastitoga doma sa široko otvorenih verandi. Štoviše, cjelina je zasnovana poput drvenih *rococo* zidnih oplata dekoriranih ornamentima, trofejnim i biljnim motivima – *panneaux de boiserie*.

Ispod svake bitke, u kartušama uokvirenim florealnim ornamentom i rokajem, ispisana su imena mjesta na kojima su se vodile pojedine bitke – (*Lobositz/Lovosice*, 1. 10. 1756.; *Leuthen/Lutynia*, 5. 12. 1757.; *Prague (Prah)/Prag*, 6. 5.–10. 6. 1757.; *Görlitz/Zgorzelic*, 7. 9. 1757.; *Olmütz/Olomouc*, 6. 5.–6. 6. 1758.; *Lingnitz (Leignitz)/Legnica*, 15. 8. 1760.; *Glatz/Klodzko*, 24. 5.–11. 7. 1760.; *Suwidnitz (Schwidnitz)/Swidnica*, 1. 10. 1761.) – njihove karakteristike (*bataille, bloquade, escalade, siege*) i datumi kada su se vodile, popraćeni monokromno obojanim puttima sa simbolima određenog godišnjeg doba.

Na površinama između prozora u razini prvoga i drugog kata naslikani su prilično nevješto dekorativni motivi, vaze s cvijećem ili voćem i uokvirene viticama rokaja, na doprozornicima naslikana je vojna oprema – oružje, oklopi, zastave i trube, a na natprozornicama glave meduza i maskeroni kakve nalazimo i u podnožjima središnje naslikanih stupova arkada na istočnom i zapadnom zidu.

U skladno zasnovanoj cjelini likovno najkvalitetnije i najzanimljivije su narativne kompozicije u kartografski pruženim prostorima, ravnica, brežuljcima, rijekama i potocima što krivudaju kroz oranice i polja povijesnih mje-

sta. Odlikuju se dokumentarnošću prikaza i, u stanovitom smislu, obrnutim ikonografskim perspektivama: na uskim pojasevima tla u prednjim planovima svih prikaza naslikano je s obiljem detalja ono što se obično događa »u pozadini bitke« – praćenje vojnih akcija, okupljanje vojnika, dogovori o taktici, upute zapovjednika, dovoženje poginulih, zbrinjavanje ranjenih, uginuli konji..., dok su žarišta bitki i precizni prikazi sistema napada i razmještaja trupa potisnuti prema pozadini. Prikazi samih bitki zauzimaju veće dijelove slikanih površina. Predočene su nizom pojedinsti, kao i napadnuti gradovi utvrđeni zidinama, zemljanim nasipima i bastionima u daljini pod visokim horizontima ili nešto bliže.

Kada je riječ o formalnim značajkama, u spomenutoj se literaturi spominje dokumentarnost brezovičkih prikaza kao obilježje prosvjetiteljskog doba (A. Deanović) ili »istodobnim grafičkim ilustracijama namijenjenim vojnoj historiografiji« (V. Marković). Međutim, povijesna tematika i specifična oblikovno-stilska obilježja zidnih slika u Brezovici ne odražavaju samo trendove druge polovice 18. stoljeća, već odražavaju koncept tipičan za prikaze bitki od razdoblja renesanse sve do 19. stoljeća. Na razini oblikovnog sličan se princip prati od bezvremenske i simbolične vizije *Aleksandrove bitke kod Isse* (1529.), Albrechta Altdorfera s kartografski protegnutim slikanim prostorom i gustim tkivom sukobljenih trupa, dok je na razini forme i dokumentarnosti sadržaja prisutan na svim slikama i grafičkim prikazima bitki vođenih tijekom 17. i 18. stoljeća na europskom teritoriju i dalje od njega. Dokumentarnost i preciznost svojstvena je, primjerice, djelima Pietera Snayersa (1592.–1666/67.), flamanskog baroknog slikara znanog

2. Bitke kod Görlitza (7. rujna 1757.) i Lobositz (1. listopada 1756.) / The Battles of Görlitz (7th September 1757) and Lobositz (1st October 1756)



3. Bitke za Olmutz (6. svibanj – 6. srpanj 1758.) i Glatz (24. svibanj – 11. srpanj 1760.) / The Battles of Olmutz (6th May – 6th July 1758) and Glatz (24th May – 11th July 1760)



4. Dvorac Brezovica, zidne slike, detalj / Brezovica Castle, wall paintings, detail





5. Albrecht Altdorfer, *Aleksandrova bitka kod Isse, 1529.*, Alte Pinakothek, München / Albrecht Altdorfer, *The Battle of Alexander at Issus, 1529*, Alte Pinakothek, Munich



6. Peter Snayers, *Opsada Gulika pod komandom Hendrika van den Bergha, 1622.* / Peter Snayers, *The Siege of Gulik under the command of Hendrik van den Bergh, 1622.*

7. *Tridesetgodišnj rat (1618.–1648.), Opsada Bautzena 1620.* / *Thirty Years' War (1618-1648), The Siege of Bautzen 1620.*



po prikazima povijesnih bitki, poput *Opsade grada Gulika* (?) pod zapovjedništvom Hendrika van den Bergha (1622.) u amsterdamskom Rijksmuzeju ili prikazima vojnih akcija Louisa Bourbonškog, princa od Condéa (1621.–1686), francuskog generala. Djela ratne tematike s podjednako preciznim ilustracijama pomorskih (*Opsada La Rochellea*) i kopnenih bitki (*Opsada grada Brede*) dio su grafičkog opusa Jacquesa Callota (1592.–1635.). Slično zasnovani su i prikazi bitki Tridesetgodišnjeg rata iz opusa nepoznatih autora, kao i kartografske kompozicije nizozemskog slikara Romeyna de Hooghea (1645.–1708.), autora niza grafika s prikazima ratova Luja XIV. i raznih opsada u 17. stoljeću, među kojima je i *Opsada Beča* slikana prema crtežima Jacobusa Peetersa, slikara iz Antwerpena. Dokumentarnost prikaza u pomanjkanju drugih medija njegovala se sve do Sedmogodišnjeg rata pa i dalje u radovima brojnih znanih i neznanih autora, međutim nije zabilježen niti jedan primjer slično slikane dokumentarne kronike niza bitki i opsada iz povijesti Sedmogodišnjeg rata, u kojima su sudjelovali vlasnici Brezovice, i grof Josip Kazimir Drašković⁶ (1714.–1765.), a i sam grof Ivan Drašković koji je najvjerojatnije bio njihov naručitelj.

Prikazi u svečanoj dvorani dvorca Brezovica nisu, kako primjećuje Marković, protumačeni posredstvom mitsko-allegorijskih likova, koji bi krvavu prozu ratnih događaja preobrazili u apoteozu pobjednika.⁷ Takvih »herkulesko-apolonovskih predstava vojničke slave« uostalom i nema u našem zidnome slikarstvu 18. stoljeća, ali narativna dokumentarnost brezovičkih zidnih slika nije temeljna značajka koja ih približava duhu prosvjetiteljstva, iako su, zasigurno po želji naručitelja, Kazimirova sina Ivana, dati poput enciklopedijskih ilustracija kojima je zadatak evocirati i podučiti. Kada je riječ o stilu, dekorativne pojedinosti – vaze s cvijećem, *rococo*-ornament, *putti*, elementi preuzeti iz mitologije i maskeroni – samo izdaleka podsjećaju na stil koji je i u kontinentalnoj Hrvatskoj već dobrano na zalasku, a ostao je sačuvan do kraja stoljeća u formalno-stilskim »sjećanjima« sakralnog slikarstva.

Iako Marković spominje činjenicu da je »Ivan Drašković bio i suosnivač hrvatske masonske lože«, ne pridaje joj veliko značenje, već široko zaključuje kako je »očigledno riječ o istaknutom predstavniku onodobnoga hrvatskog plemstva, pa i realistična tematika zidnih slika u njegovu dvorcu oda je duh jednoga novog doba i pokazuje pripadnost povijesnom ambijentu koji se ne želi poistovjetiti s vrijednostima diktiranim iz centra monarhističke moći«.

Indikativna je, međutim, i do danas u kontekstu interpretacije fresaka u Brezovici nezamijećena činjenica da su one najvjerojatnije naručene ne samo u spomen hrabrome generalu, već povodom jednoga za hrvatske časnike i plemiće onoga doba važnog događaja, a to je utemeljenje Velike hrvatske masonske lože (*Latomia Libertatis sub Corona Hungariae in Provinciam redacta* / *Die Freimaurerei der Freiheit*)

do kojeg je došlo na generalnoj skupštini četiriju hrvatskih loža, zagrebačke i glinske zajedničkog naziva *Militärischen Union / Union militaire* te varaždinske i križevačke *Freie Union* lože u dvorcu Brezovica između 22. i 24. svibnja 1775. godine⁸, na kojoj je kao veliki majstor izabran upravo grof Ivan Drašković.

Iako se u tekstovima koji spominju zidne slike u Brezovici tragom podatka koji donosi Emil Laszowsky da je otprilike u to vrijeme dvorac uređen i obnovljen one u pravilu datiraju u 1776. godinu, s obzirom na važnost događaja za koji se moglo smatrati da će imati znatan utjecaj na politički i kulturni život kontinentalne Hrvatske, moguće je zaključiti da su freske bile dovršene prije svibnja 1775., uoči velike skupštine masonskih loža.

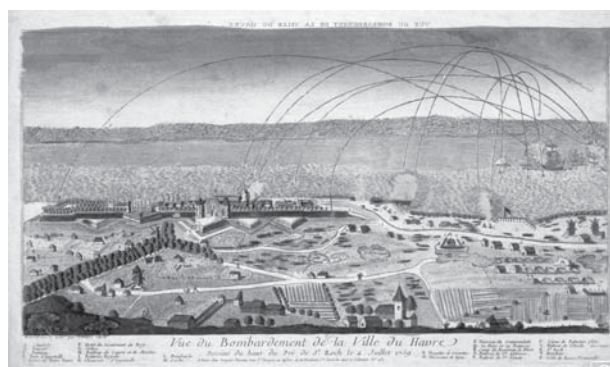
Budući da masonstvo u Hrvatskoj velikim dijelom predvode upravo časnici sudionici Sedmogodišnjeg rata, za koje se smatra da su ih u masonstvo upućivali Francuzi, nije neobično da su natpisi na brezovičkim zidnim slikama pisani upravo na francuskom jeziku, koji je stanovito vrijeme bio i službeni jezik prve hrvatske masonske lože *Lamitié de guerre (Zur Kriegsfreundschaft)*, osnovane 1759. u Glini od časnika Prve banske krajiške pukovnije, uglavnom pripadnika hrvatskog plemstva koji su se borili u Sedmogodišnjem ratu, predvođenih upravo grofom Ivanom Draškovićem, kasnije njezinim starješinom.⁹

Sedamdesete su godine razdoblje utemeljenja novih loža i intenzivne djelatnosti masona koje i nadalje predvode važni i ugledni članovi plemstva i crkve – godine 1772. na poticaj grofa Ivana Draškovića osnovana je slobodnozidarska loža u Varaždinu. Potpomognut velikom berlinskom ložom *Zu den drei Weltkugeln*, grof Ivan Drašković 1773. godine također daje temelje zagrebačkoj loži *Prudentia (Zur Klugheit)*, član koje je do 1787., kad postaje zagrebačkim biskupom, bio i Maksimilijan Vrhovac (1752.–1827.), osoba izrazito prosvjetiteljskih svjetonazora. Uslijedilo je formiranje masonskih loža u Osijeku (oko 1773.), Križevcima (1773.), nove varaždinske lože *Zu den drei Drachen* (1775.), na čijem je čelu bio grof Ladislav Erdödy, u Otočcu, (1777.), Karlovcu (oko 1780.) itd.

O važnosti grofova Drašković za hrvatsku masonsku »scenu« govori i podatak da je dvije godine kasnije, 1777. godine u njihovom dvorcu Klenovnik održana velika skupština u kojoj su sudjelovali predstavnici sedam loža, pa i one budimpeštanske *Magnanimitas (Zur Grossmut)* koju su također utemeljili grofovi Draškovići 1775. godine. Zabilježen je i Draškovićev udio u oblikovanju statuta i rituala (Draškovićeve opservancije) prihvaćenih 1777. u Varaždinu, kao i podatak da je Velika slobodnozidarska loža konstituirana početkom 1778. s grofom Ivanom Draškovićem kao velikim majstorom na čelu. Grof Ivan Drašković je u duhu naprednih ideja uveo i u hrvatsko društvo masonsko načelo staleške jednakosti, premda je ono u praksi »vrijedilo samo za nositelje političke, duhovne i financijske

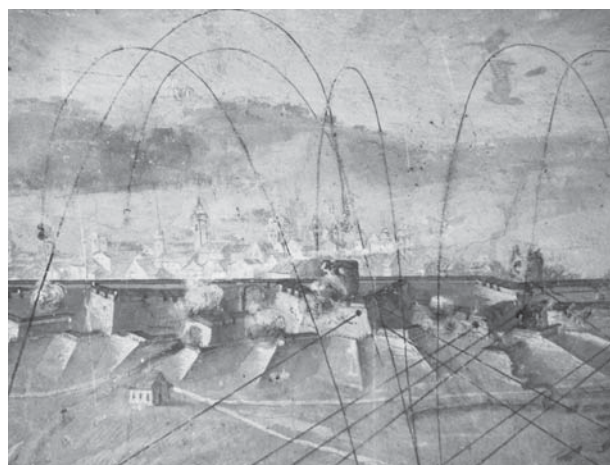


8. Sedmogodišnji rat, Bombardiranje Le Havrea, nakon 4. srpnja 1759. / Seven Years' War, The Bombing of Le Havre, after 4th July 1759.



9. Romeyn de Hooghe (1645.–1708.), Opsada Beča 1683. / The Siege of Vienna 1683.

10. Dvorac Brezovica, zidne slike, detalj / Brezovica Castle, wall paintings, detail



moći«,¹⁰ budući da uz pojedine iznimke pripadnicima nižih društvenih slojeva nije bio omogućen pristup. Ipak, smatra se da je masonstvo u Hrvatskoj bilo od velikog utjecaja u pitanjima nacionalne i vjerske ravnopravnosti, ali i na intelektualnom i društveno-političkom planu, u kojima se očitovalo i utjecaj grofa Ivana Draškovića

Sjeverna Hrvatska druge polovice 18. stoljeća, razdoblja prosvijećenog apsolutizma Marije Terezije i, kasnije, Josipa II., još je uvijek vezana za tradicionalne vrijednosti implementirane višestoljetnim nastojanjima crkve očitovanim osim na duhovnome planu u prosvjetiteljskoj misiji franjevačkih i isusovačkih gimnazija, temeljnih stupova prosvjetnog djelovanja i generatora domaće intelektualne elite. U tim se okolnostima formiranje slobodnozidarskih loža u Hrvatskoj izravno nadovezuje na međunarodni trend osnivanja stotina masonskih loža u Europi, promicanja nove, svjetovne kulture proistekle iz onodobne filozofske misli (nositelja prosvjetiteljstva, Voltairea, Rousseaua i Diderota) i stvaranja dominantno civilnog društva, a freske dvorca Brezovica nameću se kao najvažniji primjer zidnog slikarstva u kojem je taj kontekst indirektno predstavljen.

BILJEŠKE

1 Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Ostavština Ane Deanović, Brezovica freske, 8. 5. 1963.

2 ANĐELA HORVAT, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: ANĐELA HORVAT, RADMILA MATEJČIĆ, KRUNO PRIJATELJ, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 186, 187.

3 VLADIMIR MARKOVIĆ, O baroknim dvorcima u Hrvatskoj (dvije skice), Kula, toranj, zidne slike, u: »Radovi Instituta za povijest umjet-

nosti«, 11 (1987.), 143–157; isto, u: VLADIMIR MARKOVIĆ, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja, Povijest hrvatske arhitekture*, knjiga 1, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1995., 115–117.

4 OLGA MARUŠEVSKI, *Hrvatsko društvo 17. i 18. stoljeća*, u: *Od svagdana do blagdana – barok u Hrvatskoj*, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1993., 58.

5 U projektu sudjeluju Akademija likovnih umjetnosti, Arhitektonski fakultet, Geodetski fakultet, Agronomski fakultet, Studij krajobrazne arhitekture, Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije te Filozofski fakultet.

6 Josip Kazimir Drašković svoju je vojničku karijeru započeo 1734. stupivši u vojnu službu, da bi već dvije godine poslije, od 1736. do 1739. godine sudjelovao u Srbiji i Vlaškoj u ratu protiv Turaka, 1745.–1748. kao potpukovnik ratovao u Italiji, 1749. bio imenovan za pukovnika, a 1750. za general-majora. U nastavku su njegove ratničke aktivnosti kulminirale sudjelovanjem u Sedmogodišnjem ratu; od 1756. do 1763. godine vodio je pješadiju u bitci kod Lovosica 1. 1. 1756., a nakon pobjede austrijske vojske nad prusima kod Kolina 18. 6. 1757. ometao je povlačenje pruske vojske u bitci kod sela Moys kraj Görilitza 7. 9. 1757. Za zasluge u obrani Olomouca 13. 6. 1758. dobio je Mali križ Marije Terezije i bio promaknut u čin podmaršala. Zauzeo je tvrđavu Glatz 15. 7. 1760. te 3. 11. iste godine sudjeluje u bitci kod Torgaua. Godine 1761. istaknuo se u zauzimanju Schweidnitsa, gdje su ga Prusi zarobili u ponovnoj bitci 1762. godine. Oslobođen je nakon godine dana provedene u zatočeništvu te promaknut u viši generalski čin, imenovan za zapovjednika u Sedmogradskoj (Erdelj) i odlikovan Redom velikoga križa Marije Terezije. – *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1993., 590–591.

7 VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 3)

8 IVAN MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, Split, 1983., 38.

9 Prije pojave domaćih loža pojedini su Hrvati djelovali unutar austrijskih loža. Štoviše, grof Sigismund Gondola-Gundulić 1742. godine sudjeluje u osnivanju bečke lože *Zu den drei Kanonen* (*Aux trois canons*), u koju je 1742. godine primljen i grof Kazimir Drašković te dvije godine kasnije postaje njezin starješina. IVAN MUŽIĆ (bilj. 8), 38.

10 IVAN MUŽIĆ, (bilj. 8), 38.

Mirjana Repanić-Braun

A Contribution to the Study of Wall Paintings in Brezovica Castle

The engagement of Croatian nobility in the cosmopolitan European society of the late 18th century was partly due to their military achievements within the Austrian army, and to some extent to the active participation of certain individuals in the Freemasonry scene of the period. Count Ivan Drašković, the former owner of the Brezovica castle who commissioned the wall paintings depicting battle scenes from the Seven Years' War, was actively involved in both. This fact indicates the context of the author's consideration of these unique examples of profane painting, hitherto dated 1776. The paper proposes a slightly earlier date of execution of the wall paintings in Brezovica castle: the year 1775 as a terminus ante quem.